

Dragoslav Kočović*

*Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka*

Njegošu u čast: socijalne vrednosti u književno- -filosofskom delu *Gorski vijenac*

Apstrakt

Stvaranje ovoga rada nalagalo je mnoštvo citata koji daju konzistentnost i koherentnost saopštavanju osnovne ideje saobražene u socijalnim vrednostima. Namera nije u prikazu Gorskog vijenca kao dela razdora i sukoba, kako neko iz ovih ili onih razloga želi da označi Njegoša i njegovo celokupno stvaralaštvo. Naprotiv, autor želi da istakne suštinu ovog dela, a to je želja za oslobađanjem od osmanske vlasti, obnovom državnosti, vladavinom prava, kulturnim oporavkom, razmeni ideja, povezivanjem i saradnjom sa narodima i državama. Čini se da je danas celovitost srpske države ozbiljno ugrožena, da preti rasejanje Srba, preti ozbiljan neselektivni upliv onostranog, nespojivog sa vekovima nedrenim i iznedrenim vrednostima dinarskog tipa čoveka. Tim pre treba podsetiti na Njegoševo delo u kome on jasno razlučuje dobro od lošeg, ljudsko od neljudskog, vrlinu od zla. Duhovno nadahnuće i ukazivanje na duhovna izvorišta nikada nisu suvišna, štaviše duhovno preispitivanje i preispitivanje postupaka je nasušna potreba, posebno danas kada nam je u zemlji i narodu sve razvodnjeno.

Ključne reči:

Gorski vijenac, Njegoš, vera, borba, sloboda, solidarnost, humanost

* dragoslav.kocovic@gmail.com

STRAH, OČAJ, BEZNAĐE I NADA

Turska osvajanja su donela veliku opasnost, nesreću i složenu geografsku, civilizacijsku i političku budućnost Evropi i srpskom narodu: „da opuste zemlju svekoliku”.¹ Njegoš je vrlo svestan toga i kroz reči vladike Danila jadicuje nad sudbinom Vizantije koja se u potpunosti predala Turskoj, i žali što je mlada Teodora, zbog dinastičkih borbi, pozivala Turke da unište Srbe i Grke.² Porobljavanje ovog dela Evrope – Balkana ostavilo je strašnu i poražavajuću sliku u svesti naroda koju Njegoš u Gorskom vijencu opisuje kao: „malen svijet za adova žvala”.³ Istovremeno, on uviđa usamljenost malih naroda koji opstojavaju bez ičije pomoći. Vidi da je sudbina naroda potpuno neizvesna, a vladika bez rešenja: „A ja šta ću? Ali sa kime ću?”⁴ Fizičke sposobnosti naroda, odnosno ljudski potencijal je veoma mali: „Malo rukah, malena i snaga, edna slamka među vihorove. Sirak tužni bez nigde nikoga”.⁵ Porobljeni narodi, a posebno Srbi, usahnuli su u svim sferama života: „O kukavno Srbstvo ugašeno”.⁶ Turska osvajanja u potpunosti su ugušila obrazovanje, običaje, tradiciju i duhovni život naroda: „Munar dubi na krst razdrobljeni”.⁷ U sagledavanju stanja u Crnoj Gori, Vladika govori o prošlosti koja opominje, i za to pita kako će oni koji su primili islam moći da žive pred prošlošću koja stalno opominje i lebdi pred očima: „šta će turska vjera među nama? Kuda će te s kletvom prađedovskom? Su čim će te izić pred Miloša, i pred druge Srpske vitezove, koji žive dokle Sunce grije?”⁸ Ovde Njegoš nema nikakvih dilema: primanje islama jednog dela srpskog stanovništva značilo je njihovo stavljanje na stranu osvajača, smanjivanje rodoljubivog ljudskog potencijala, i jasno ukazuje na neminovnost sukoba na verskoj osnovi. U bezizlazu svoj očaj transformiše u

1 Govori Vladika Danilo: „Vidi vraga su sedam binjišah! Su dva mača, a su dvije krunne, Praunuka Turkova s koranom! Za njim jata prokletoga kota! Da opuste zemlju svukoliku. Ka skakavac što polja opusti!” P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, Muzeji Cetinje, Cetinje 1984, str. 1.

2 „Vizantija sada nije drugo... No prćija mlade Teodore; – Zvijezda je crne sudbe nad njom! – Paleolog poziva Murata. Da zakopa Grke sa Srbima”. P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, nav. delo, str. 1.

3 „Ni naest ga, kamoli preesti, – Janko brani Vladislava mrtva! Što ga brani, kad ga ne odbrani”. Isto, str. 2.

4 Isto.

5 Isto.

6 Isto.

7 Isto, str. 3.

8 Isto.

osudu sopstvene i srbske sudbine: „Grdni dane da te Bog ubije, koi si me dao na svietu”.⁹

Uprkos nedaćama vladika gaji nadu, veru, traži pouzdanje i odlučnost. Uočava da nije sve tako crno, da zemlja i narod, ipak, nisu u beznadežnom stanju i da treba računati na stasalu omladinu koju odlikuje hrabrost, pobožnost i rodoljubivost: „Vidiš ove pet stotina momaka! koje čuda snage i lakoće... Njima sila, to je tvoja sila”.¹⁰ Zapaža da se u mladom naraštaju budi nacionalna svest i potreba za borbom i oslobođenjem: „Tek sokolu prvo perić nikne, on ne može više mirovati”.¹¹ Veruje u odlučnost i borbu do konačnog oslobođenja, u kojoj nema nikakve kalkulacije, pa zato traži borbu po svaku cenu: „Borbi našoj kraja biti neće Do istrage Turske ali naše”.¹²

U prirodnim pojavama i fenomenima kao što su magle, oblaci, sjaj sunca i geografskom prostoru Njegoš vidi znake i znamenja za svetliju budućnost i tako željenu slobodu narodima Balkana: „koliko je mora i primorja, ravne Bosne i Hercegovine, Arbanije, upravo do mora, koliko je naše Gore crne, sve je oblak pritisko jednako. Svud se čuje jeka i grmljava, svud ispod nas munje sijevaju, A nas jedne samo sunce grije”.¹³ Nadaju se i duboko veruju u Boga i svoje ruke, a istovremeno prisećaju gorke sudbine Kosovske grobnice. U tom spletu pomešanih osećanja i sećanja, nebeske munje im stvaraju viziju krsta od Koma ka Lovćenu i od Skadra do Ostroga.¹⁴ U tome su videli božje predskazanje i nebesko znamenje i njime se nadahnjivali. Opomena srpske i Lazareve sudbine vidi se kroz kukavice: „ne valja se ubit kukavica jer su one šćeri Lazareve” a budućnost kroz mlado jato jerebica: „doleće nam jato jerebica”.¹⁵

⁹ Govori vladika Danilo: „Čas proklinjem lanjski po sto putah, U koi me Turci ne smakoše, Da ne varam narodnie nadanie”. Isto, str. 4.

¹⁰ Govori Vuk Mićunović: „Ne, vladiko ako Boga znadeš! Kakva te je spopala nesreća, to no kukaš kao kukavica, A topiš se u Srbske nesreće? Da li ovo svetkovanje nie, Na komu si sabra Crnogorce, da čistimo zemlju od nekrsta”. Isto, str. 4–5.

¹¹ Isto, str. 5.

¹² „Nada nema pravo ni u koga, Do u Boga i u svo ruke; Nadanie se naše zakopalo Na Kosovo u ednu grobnicu – U dobru je lako dobar biti na mucu se poznaju junaci”. P. P. Njegoš, *Gorski vijenac*, nav. delo, str. 5.

¹³ Govori serdar Radonja: „I dosta je dobro primarilo, Ka je ovo brdo vazda hladno!” Isto, str. 6.

¹⁴ „Videste li čudo i znamenje! Ka se dvije munje prekrstiše, jedna sinu od Koma k Lovćenu, Druga sinu od Skadra k Ostrogu, Krst od ognja živa napraviše, Oh! divan li beše pogledati! U sviet ga iošt nie takvoga Ni ko čuo niti ko vidio – pomoz Bože jadnijem Srbima! I ovo je neko znamenie!” Isto, str. 7.

¹⁵ Govori Vukota Mrvaljević: „Doleće ni jato jerebicah I svakoju živu uhvatismo, S toga graja stade među nama! Puštite ih, amanet vi Božji! Jere ih je nevolja nagnala,

POHLEPA, MORAL I SLOBODA

Propast srpske države vidi u slabostima srpskih vladara, oblasnih vojvoda i vlastele u njihovom nepoštovanju tradicije i vrednosti sopstvenog naroda i celovitosti države. Međusobni sukobi doveli su do slabljenja moći države. Takvo ponašanje srpskih velikaša Njegoš označava kao: „smrtno sagrešenje”.¹⁶ Svađe, pohlepa, međusobni sukobi, nestrpljivost, stvorili su dubok jaz unutar (jedinственe) države i veoma oslabilo njenu odbrambenu sposobnost. Rešenje vidi u moralnom podizanju naroda, a sloboda je moguća samo kroz viteško nadahnuće čije izvorište čini Miloš i njegovi pobratimi: „O Miloše ko ti ne zavidi?”¹⁷ Samo oslonjeni na svetle primere moralnog ponašanja i delovanja moguće je postignuće slobode, a u isti mah se opominje i upozorava na opasnost od nemorala, kukavičluka i izdaje: „Brankoviću pogano koljeno! tako li se služi otačastvu”.¹⁸ Osuđuje prozelitizam, odnosno konvertizam, sve jedno, bio voljni ili nevoljni: „plahih i lakomih”.¹⁹ Uprkos velikoj surovosti osvajača, dobar deo stanovništva sačuvao je svoju veru i tradiciju, bežeći u nepristupačne planinske krajeve: „što se nešće u lance vezati, to se zbeža u ove planine da junački amanet čuvamo. Divno ime i svetu slobodu”.²⁰ Nesumnjivo da je znatan broj stanovništva nastojao da po svaku cenu sačuva sve ono što u semantičkom smislu sadrži reč srpstvo i slobodu kao uslov autonomnog i sveopšteg razvoja. Njegoš govori o sukobu dobra i zla, zloj turskoj vlasti i želji za oslobođenjem. Govori o dva pogleda na svet: kroz kulturu osvajača i njima priklonjenim, s jedne, i autonomne kulture Srba, s druge strane. Namera je, kaže Njegoš, da Srbi sačuvaju svoje kulturne vrednosti i zemlju oslobode bez ikakve namere da sa Turcima i islamiziranim narodom žive zajedno: „de izdajnik bolji od viteza? Kakvu sablju kažeš i Kosovo? Dal na njemu zajedno ne bismo, Pa ja rva i tada i sada Ti izdao prije i poslije, Obrljao obraz pred svijetom, Pohuli vjeru pradedovsku, Zarobio sebe u tuđina”.²¹ U opštem

A ne biste niednu hvatali: Utekle su k vama da uteku, A nie su, da ih pokoljete”. Isto, str. 7–8.

¹⁶ „Bog se dragi na Srbe razljuti! Za njihova smrtna sagrešenja – Naši cari zakon pogaziše – Počeše se krvnički goniti – Jedan drugom vadit oči žive; Zabaciše vladu i državu, Za pravilo ludost izabraše – Neverne im sluge postadoše i Carskom se krvlju okupaše; Velikaši, proklete im duše! Na komate razdrobiše carstvo, Srbske sile grdno satriješe; Velikaši, trag im se utro!” Isto, str. 8.

¹⁷ „Ti si žertva blagorodnog čuvstva! Veličanstvo viteške ti duše...” Isto, str. 9.

¹⁸ Isto, str. 9.

¹⁹ Isto, str. 10.

²⁰ Isto.

²¹ Isto, str. 14–15.

sagledavanju društvene stvarnosti Njegoš ističe u prvi plan nemogućnost zajedničkog života Srba sa Turcima. On je svestan da nema suživota, u uslovima turskih osvajanja, širenja i porobljavanja. To naglašava i kroz organizaciju života u gradovima toga doba koji su jednim delom služili za utamničenje Srba: „To nisu za ljude gradovi, No tamnica za nevoljne sužnje”.²² Ne miri se sa moćnom silom koja je ophrvla Crnu Goru, već jasno daje do znanja da će se boriti sa verom u Boga, za oslobođenje: „Bič sam božji ja spleten za tebe”.²³

Svaki susret sa islamiziranom populacijom Srbi su koristili da im se suprotstave na ovaj ili onaj način, ne ustručavajući se da ih izvrgnu šali i poniženju: „Vrag donio na sastanak bješe i staroga odžu Brunčevića, i u njega nekakva šišana... Obesio pušku o ramenu pa čepuka tamo i ovamo, po poljani kao svi ostali, a odovud neki od našieh u mimogred pokraj odže mine i tisne mu od lakta rožinu njegovoj u grlič šišani, Bože jadni tri stotine druga, sve popada mrtvo od smijeha”.²⁴ Takva šala uzrokovala je međusobni sukob i pogibiju: „Tu se odmah pomutismo grdno, Pobismo se ognjem iz pušaka, napravismo petnaest nosila, šest našieh i devet njihovijeh”.²⁵

Okupljanje oko starešine i vođe uvek je bio običaj narodni. Vođa je uvek hrabar, odvažan, sa njim se identifikuju svi. Obraćanje vođe i njegova reč je od presudne važnosti za svakog pojedinca, porodicu, pleme i narod u celini: „Svako gleda šta će čut od tebe”.²⁶ Vođa sprečava unutrašnje sukobe, miri, razrešava teškoće: „Ne bojim se od vražjega kota... no se bojim od zla domaćega,

²² Govori knez Janko o oštroj prepirci oko vere između Hamze kapetana i Vuka Mićunovića: „Ja sam bolji, čuj vlašē, od tebe! Bolja mi je vera nego tvoja! Hata jašem, britku sablju pašem! Kapetan sam od careva grada! U nem vladam od trista godinah, đed mi ga je na sablju dobio, đe su carstvo sable dielile, Tu mu tragu osta za gospostvo. Raspali se Mićunović Vuče, Pa se Hamzi poprimače blizu: Kakvo vlašē, krmska poturice! Đe izdajnik bolji od viteza? Kakvu sablju kažeš i Kosovo? Dal na njemu za edno ne besmo, Pa ja rva i tada i sada; Ti izdao pried i poslied, Obrljao obraz pred svetom, Pohulio veru prađedovsku, zarobio sebe u tuđina; Što se hvališ gradom i gospodstvom, Svi gradovi što su do nas Turski, Jesam li ih obsuo mramorjem, Te nie su za ljude gradovi, No tavnice za nevoljne sužije? Bič sam Božji ja spleten za tebe, Da se stavljaš što si uradio!” Isto, str. 14–15.

²³ Isto, str. 15.

²⁴ Govori knez Janko. Isto, str. 15–16.

²⁵ Isto, str. 16.

²⁶ Govori Vuk Mićunović: „Ne drži nas ovako vladiko! No otršaj ovoliko ljudstva, Svako gleda, šta će čut od tebe, A ti si se nešto zamrsio, Nit što zboriš, niti nas otršaš, U obraz si kao zemlja doša – Sam se šetaš polem bez nikoga, Nit što jedeš, nit zaspat možeš, Krupno nešto učiš u pameti, Zbili ti se snovi na Turčina – A ja zebem od mnogo mišljenja”. Isto, str. 20.

bijesna se bratstva isturčila... razluči se zemlja na plemena".²⁷ Stalna previranja, turoban život, tuđinska zlodela nagonila su na razmišljanja, okupljanja i zborovanja. Na zborovima su mnogi očekivali brze odluke i još bržu akciju: „Ne drži nas ovako vladiko... svako gleda šta će čut od tebe”.²⁸ Međutim, narodni glavari i vođe sa nestrpljenjem čekaju šta će vladika izgovoriti. On im daje do znanja da poseduje više informacija i na osnovu njih on smirenije gleda na ekonomske, političke, religijske i druge probleme: „ko na brdo, ak i malo stoi, više vidi no onaj pod brdom – Ja poviše nešto od vas vidim, to je sreća dala, al nesreća”.²⁹

U tim vremenskim prilikama turski zulum bio je izuzetno prisutan i intenzivan, ali i pored toga Vladika je još veću opasnost video u prozelitizmu i prihvatanju vrednosti islama od jednog broja Crnogoraca: „Ne boim se od vražega kota, neka ga ka na gori lista! no se boim od zla domaćega, bijesna se bratstva isturčila”.³⁰ Stanovništvo koje je primilo islamsku veru toliko se identifikovalo sa Turcima da gotovo nije bilo razlike u njihovom ponašanju prema Srbima: „Brat je Turčin svuda jedan drugom... sve je pošlo đavolijem tragom”.³¹ Drugi su, opet, u religijskom sukobu videli ne toliku opasnost i nisu bili za međusobne oštre polemike oko zahteva za borbom protiv nehrišćana: „imaš razlog, al ne toliko! to se moglo sve ljepše kazati, Da mu tako rane ne vrijedaš i grkom ga ne otruješ tugom”.³² Nesumnjivo, da je čovekov život bremenit dobrim i lošim, i tugom i radošću, uspesima i stradanjima, zato je velika mudrost spoznati njihovu večitu povezanost i uslovljenost: „času meda još niko ne popi, što se čašom žuči ne zagrči! čaša žuči ište čašu meda smiješane najlakše se piju”.³³

U razmatranju pravde i pravičnosti vladika uočava dominaciju sile kao prirodnog zakona: „Vuk na ovcu svoje pravo ima, ka' tirjanin na slaba čovjeka”.³⁴ Želja za slobodom i vlastitom organizacijom života zahteva da se ove relacije promene, a promena je jedino moguća silom: „al tirjanstvu stati nogom za vrat, dovesti ga k' poznaniju prava, to je ljudska dužnost najsvetija”.³⁵ U

²⁷ Govori vladika Danilo: „... Ništa mi se nemojte čuditi, Što me crne rastezaju misli, Što mi prsa kipe sa užasom...”. Isto, str. 20.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, str. 20.

³¹ Isto, str. 21.

³² Govori vojvoda Batrić. Isto.

³³ Isto, str. 22.

³⁴ Govori vladika Danilo. Isto, str. 23.

³⁵ Isto, str. 24.

tom pravcu htenja i želja bilo je u izobilju, mada to nije bilo dovoljno da se postigne sloboda. Ostvarenje tog sna zahtevalo je dugotrajnu i tešku borbu, ljudska i materijalna sredstva. Tražila se i očekivala pomoć sa strane, u ma kakvom obliku: „Da je igde brata u svijetu da požali – ka da bi pomoga”.³⁶ No, uprkos oskudnim sredstvima za oslobađanje niko nije odustajao, uz jasnu svest o žrtvama koje će se za slobodu dati: „Mlado žito navijaj klasove! prije roka došla ti je žetva – divne žetve vidim na gomile, pred oltarom crkve i plemena – čujem lelek gde gore prolama, treba služiti časti i imenu – neka bude borba neprestano! neka bude što biti ne može, nek ad proždre, pokosi satana!”.³⁷ Svesni su da oslobađanje ima veliku, pre svega ljudsku cenu i zahteva velike žrtve. Ali su svesni i toga da je njihova žrtva siguran oslonac i inspiracija za buduće generacije: „Na groblju će iznići cvijeće, za daleko neko pokolenje”.³⁸

Uprkos nastojanju da se izvojuje sloboda i stalnoj borbi sa Turcima, kako kaže Njegoš do istrebljenja, pokušavalo se mirnim putem i dogovorom razrešiti sva sporna pitanja i nesuglasice: „Ja bih braćo s obšteg dogovora, Da glavare braće poturčene, Dozovemo na obštemu skupu, Da im damo vjeru do rastanka, Eja bi se kako obratili, I krvavi plamen ugasili”.³⁹ Iz mnogo razloga Crnogorci, odnosno Srbi su prelazili u islam. Jedan od razloga je i strah za goli sopstveni život, život svoje porodice i strah za imovinu. Upravo, čitav život satkan je od izazova: „strah životu kalja obraz često”.⁴⁰ Bilo je i međusobnih razgovora o veri, pre svega o povratku na „prađedovsku” veru: „no primajte veru prađedovsku”.⁴¹ Nisu uspevali, svako je ostajao pri svome. Srbi, naravno, verni svojim vrednostima: badnjacima, Božiću, Vaskrsu i drugim svetkovinama, a najviše kosovskom nadahnuću: „Oh da mi je očima videti! Crnagora izgub da namiri, Tad bi mi se upravo činilo, Da mi svetli krana Lazareva – E sletio Miloš među Srbe”.⁴² Međutim, razgovori nisu uspevali, svako je ostajao pri svojim uverenjima i nije bilo dogovora – „krst i topuz neka se sudare”. Sudar dva znamenja koja simbolišu dve kulture izazivao je međusobna ubijanja, nasilja svake vrste i ratove. U takvim odnosima i društvenim procesima strada narod: „O prokleta zemljo propala se! Ime ti je strašno i opako – ili imam mladoga viteza, ugrabiš ga u prvoj mladosti! Ili imah čojka za čovještvo, svakoga

³⁶ Govori vladika Danilo. Isto.

³⁷ Isto, str. 25.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, str. 26.

⁴⁰ Isto, str. 29.

⁴¹ Govori vojvoda Batrić, str. 33.

⁴² Isto, str. 30.

mi uze priđe roka!"⁴³ U razgovorima je bilo isključivosti, a i pomirljivih tonova. Jedni su smatrali da je Crna Gora mala, da tu nema mesta za različitosti i za dva vladara: „Zemlja mala od svud stiješnjena, s' mukom jedan u njoj ostat može... za dvostrukost ni mislit' ne treba".⁴⁴ Uprkos ovakvom pristupu bilo je pokušaja za drugačija rešenja, razumevanje i toleranciju: „I ako je zemlja pouzdana, dvije vere mogu se složiti, ka' u sahan što se čorbe slažu – mi živimo kao dosad bratski. Pa ljubavi više ne trebue".⁴⁵

Moralna norma, dobri običaji i patrijarhalni odnosi činili su osnovu međuljudskih odnosa. Kumstvo se negovalo kao krvno-srodnički odnos, uvek sa uvažavanjem i poštovanjem među kumovima: „Da niesam s Banom Milonićem Devetorostruko kumovao, Bih mu mladu snahu ugrabio, Pa s njom bež'o glavom po svijetu".⁴⁶ Unutar porodice odnos devera u snahe bio je kao odnos sestre u brata: „tuži mlada đevera Andriju, mila sina Milonića Bana koji mu je lane poginuo od turaka u Dugu krvavu".⁴⁷ U međusobnim odnosima i svakodnevnoj komunikaciji nije čovek navođen na grešku. Naprotiv, znajući da je čovek u nekim situacijama i slučajevima emotivan, neuviđajan, prek i bez dovoljne kontrole, sprečavan je da ne pogreši. Odustajalo se od nekih započetih razgovora i osećanja: „ne pitaj ga amana ti za takve stvari, dok se nije što izbleja".⁴⁸ Dugo iščekivana sloboda bila je opsesija naroda na prostoru Crne Gore: sloboda je bila ugušena u svim segmentima društvenog života hrišćana. Vera je bila gotovo zabranjena, a krst je bio simbol slobode srpskoga naroda: „Da vi pričam što mi se prisnilo... pet Martinovića digoše se jedan za drugijem i za njima tri-četiri druga... na oltar se od crkve popeše i na njemu krst zlatni metnuše, krst zasija ka na gori Sunce. I sav narod na noge ustade, časnome se krstu pokloniše u tome se razbudih od straha".⁴⁹ Gora simbolizuje narod, moć, potencijal, a Sunce toplinu, sigurnost i perspektivu. Ovaj san je prihvaćen kao java. U drugome snovidenju serdar Vukota sanja strica Ozrinića: „kad ali je ono stari Ozro i birani za njim Ozrinić... puče na nas svake grdne jade. Što u Čevu crkvu ne gradimo, Arandelu, da ni svud pomaga".⁵⁰ Međutim, borba za sopstvenu veru i verovanja, slobodu i samostalan razvoj

⁴³ Govori serdar Vukota. Isto, str. 37.

⁴⁴ Isto, str. 32–33.

⁴⁵ Govori kavaz-baša Ferat Začir. Isto, str. 39.

⁴⁶ Govori Vuk Mandušić: „Al je đavo, ali su mađije! Ali nešto teže od oboe – Kad je viđu đe se smie mlada". Isto, str. 50.

⁴⁷ Isto, str. 50–51.

⁴⁸ Govori knez Rogan. Isto, str. 51.

⁴⁹ Govori Obrad. Isto, str. 51–52.

⁵⁰ Govori serdar Vukota. Isto, str. 52–53.

zahteva odricanja i teške žrtve. Toga su svi Crnogorci bili svesni. Tako u snu Knez Bajko je video: „... Sve oružje svoje u kamate, Bez zla mi se obići ne može, I bez neke bratske pogibie”.⁵¹

DRUŠTVO, KULTURA, HUMANOST, SOLIDARNOST I POŠTOVANJE

U doba Njegoša, komunikacija između naroda, država i regiona bila je veoma slaba. I unutar jedne zemlje jedva da je dolazilo do kretanja stanovništva, koja je uslov za razmenu ideja, iskustava, za otvaranje prema spoljnom svetu. To je bilo uslovljeno retkom naseljenošću, nedostatkom puteva, kulturnom izolovanošću, neobrazovanošću, slabo razvijenom privredom, trgovinom i sl. Kada bi se desilo da neko ode u drugu zemlju, po povratku svi bi se oko nje ga okupili da pitaju: „Kakav je narod na te strane”. To su uglavnom bile malobrojne diplomate i trgovci. Oni su bili jedini prenosioci informacija o narodima, događajima i običajima. Tako su u Crnoj Gori saznali kako se živi u Mletačkoj republici. Da se tamo živelo na višem standardu, da su bogatstvo i raskoš prisutni. Ali neka međuljudska ponašanja i prostor gde su ljudi živeli prosto su za Crnogorce bili neshvatljivi. Uske mletačke ulice, prinaseljeni gradovi, težak zadah i neregulisane infrastrukture odudarali su od slobodnog i prostranog planinskog prostora Crne Gore i čistog vazduha: „Gledao sam: po dva međusobom, Će uprte kakvu ženetinu, Telesine mrtve i lijene, Potegla bi po stotinu oka, Pa je nose kroz gradske ulice, Usred podne, tamo i ovamo, Ne boe se časti, ni poštenja... Ćeskota ih nesretna davljaše, Smrad veliki i teška zapara...”.⁵² Neshvatljivo je bilo i za crnogorski slobodarski duh mletačko ponašanje prema drugim ljudima koje su zarobljavali i smeštali na galije da ih pokreću veslanjem. Jedno ropsko, za Crnogorce neprimereno ponašanje prema čoveku: „O junaštvu tu ne beše ni zbora, Nego behu k' sebi domamili, Domamili pa ih pohvatali, Jadnu našu braću sokolove! Dalmatince i hrabre Hrvate! Pa brodove njima napunili, I tiska ih u sviet bieli, Te dovukuj blago iz svieta”.⁵³ Drugi su kao robovi u lancima radili u brodogradilištu. Za Crnogorce je bilo neshvatljivo zatvaranje ljudi u posebne neuslovne prostorije-zatvore: „Najgore im pak bjehu tavnice, Pod dvorove Će dužde stojaše, U najdublju jamu, koju znadeš, Nie gore no u njih stajati, Konj hoćaše u njima crknuti, Ćovjek pasće tu svezat' nesćaše, A kamoli Ćojka nesretnjega”.⁵⁴

⁵¹ Govori knez Bajko. Isto, str. 53.

⁵² Govori vojvoda Draško. Isto, str. 56.

⁵³ Isto, str. 57.

⁵⁴ Isto, str. 58.

Razgovori na skupovima uglavnom su imali u središtu zanimanja borbu za oslobođenje od turskog ropstva, za slobodu vere i potpunu slobodu Crnogoraca, jer im je turska vlast ozbiljno pretela da gotovo uništi osnovna kulturna obeležja. U pogledu oslobađanja podsticaji su dolazili iz naroda. Tako slepi iguman Stefan kaže: „Da podžežem koliko uzmagu, I vaš oganj sve ti na oltaru, Na oltaru crkve i poštenja”.⁵⁵... „Strašne borbe s’ svojim i s’ tuđinom!.. Vaskrsenja ne biva bez smrti... Slavno mrite, kad mriet morate”.⁵⁶ Nadahnuće i hrabrost za borbu nalaze u Obiliću. On je prisutan u snovima Crnogoraca: „Noćas na san Obilić proleće, Preko ravna polja Cetinskoga, Na Biela hata ka’ na vilu, Oh divan li, Bože dragi, beše!”⁵⁷ Međusobno poverenje za zajedničku borbu i istrajavanje utvrđivali su kletvom: „... A ko izda onoga te počne, Svaka mu se stvar skamenila, Bog veliki i njegova sila, U njivu mu seme skamenio! U žene mu đecu skamenio! Od njega se izlegli gubavci, Da ih narod po prstu kažue!...”⁵⁸ Kod čoveka, pa i kod organizovanih zajednica, a posebno kod porobljenog i nemoćnog naroda vlada strah od neizvesne budućnosti. Međutim, ono što u takvom društvenom stanju i stanju duha jeste pokretačka snaga upravo je iskustvo koje je satkano od raznorodnih iz života događaja (rađanje, umiranje, pobeda, porazi, patnja, uspeh, sreća, tuga i dr.): „Sve što biva i što može biti meni ništa nije nepoznato! Šta god dođe, ja sam mu naredan... Svijet ovaj tiran tiraninu... Niko srećan, a niko dovoljan – niko miran a niko spokojan – Sve se čovjek bruka sa čovjekom”.⁵⁹ Negovanje običaja značilo je međusobno druženje, pripadanje zajednici, samopoštovanje i poštovanje drugih. U isti mah podsećanje na prošlost podstiče na međugeneracijsku povezanost, ali se daje naglasak veselosti i lepoti kao božjem daru: „Nema dana bez očnoga vida! Niti prave slave bez Božića!.. Prekršćeni na oganj badnjaci... Gusle gude, a kola pjevaju, s’ unučadi dedovi igraju, Po tri pasa vrte se u kolo, Sve bi reka jednogodišnjaci... ljepše stvari nema na svijetu, Nego lice puno veselosti... To je upravo blagoslov višnjega”.⁶⁰ Svetkovine su uvek bile pogodan trenutak za podsećanje na značajne događaje i znamenite ljude: „Čuj narode, svi skinite kape! Hoću spomen da činim dušama, Vitezovah našega

⁵⁵ Govori iguman Stefan: „Hoću, braćo, to sam i došao! Ja sam mnoga zažega kandela, Na oltaru crkve pravoslavne; Pa sam slipe doša međuvama”. Isto, str. 92–93.

⁵⁶ Isto, str. 96.

⁵⁷ Govori vojvoda Batrić. Isto, str. 97.

⁵⁸ Govori serdar Vukota. Isto, str. 99.

⁵⁹ Govori iguman Stefan: „Ja sam proša sito i rešeto – Ovaj grdni sviet ispitao – Otrovi mu čašu iskapio – Poznao se s grkijem životom...”. Isto, str. 102–103.

⁶⁰ Govori iguman Stefan: „Bog da prosti vesela praznika! Donesite, deco, one gusle, Duša mi ih, vaistinu, ište, Da propoem, od davno niesam, Ne primi mi Bože za grehotu, Ovako sam starac naučio”. Isto, str. 100–102.

naroda... Nepobedivog mladoga Dušana! Obilića, Kastriota Đura! Zrinovića, Ivana, Milana! Strahinića, Relju krilatoga! Crnovića, Iva i Uroša! Cmiljanića, Vojvodu Momčila! Jankovića, devet Jugovića, i Novaka po radi Halaka! I ostale naše vitezove – Na nebu im duše carovale, Ka im ime na zemlji caruje”.⁶¹ Praznici su ujedno dobra prilika za podsećanje na dobre primere uvažavanja i međusobnog žrtvovanja bračnih drugova, odnosno supružnika: „Udarilo dvesta haračlija. Poturica ljuta Arnauta. Na krvavu Radunovu kulu. Sam se Radun u kulu nagnao. I snjim žena njegova Ljubica; Žena mlada ama soko sivi. Puni puške svome gospodaru. Radun gađa s’ prozora od kule... Popijeva tanko glasovito; Pripijeva Baja i Novaka! Pripijeva Draška i Vukotu! I dva Vuka od sela Trnjina. Markovića i Tomanovića! A klikuje i žive i mrtve”.⁶² Sa poštovanjem su se Crnogorci odnosili prema starijim ljudima. Posebno divljenje pokazivali su prema starijim mudrim osobama: „Ti niesi sliep igumane, Kad si tako mudar i pametan! Budale su s’ očima sliepe, – koe vide a zaludu vide – Trebaju im – za proste potrebe Ko ostaloj isto životini”.⁶³

Ljubav prema oružju kod Crnogoraca bila je proizvod stalne borbe za slobodom, i to borbe u uslovima skromne materijalne osnove. Vremenom su oružje i Crnogorci srastali jedno sa drugim čineći ne samo naviku već i neraskidivo jedinstvo. Za gorštaka sa crnogorskih prostora oružje je deo ličnosti i znak prepoznavanja. Razdvajanje sa oružjem vlasnik bi često propratio sa velikim žalom: „A u razdvoj boja krvavoga. Najpotonja, koja puče –Turska, Džeferdara držah pred očima, Prestriže ga, ostala mu pusta! Po remiku ka da trska beše!! Više žalim pusta džeferdara. No da mi je ruku okinula! – Ža mi ga je ka’ jednoga sina-Ža mi ga je ka’ brata rodnoga – Ere beše puška mimo puške, Srećan beše, – a uboit beše – Oko njega ruke ne previjah, Svagda beše kao ogledalo, U hiljadu drugih pušakah, Poznati ga ščaše kada pukne”.⁶⁴ Uprkos značaju i važnosti posedovanja oružja Njegoš je znao da su hrabrost, odvažnost i veština rukovanjem oružjem od presudnog značaja: „Mrki Vuče, podigni brkove! Da ti viđu toke na prsima, Da prebroim zrna od pušakah, Kolika ti toke izlomiše, Mrtvu glavu ne diže iz groba! Ni prekova bistra džeferdara! Zdravo tvoja glava na ramena! Ti ćeš pušku drugu nabaviti, A u ruke Mandušića Vuka, Bi će svaka puška uboita!”⁶⁵

⁶¹ Govori iguman Stefan. Isto, str.109–110.

⁶² Govori Vuk Mandušić. Isto, str. 114–115.

⁶³ Govori serdar Vukota. Isto, str. 96–97.

⁶⁴ Govori Vuk Mandušić, Isto, str.115.

⁶⁵ Govori vladika Danilo. Isto, str. 116.

ZAKLJUČAK

Vladika crnogorski Petar II Petrović Njegoš je šesti od osam vladara u nizu koji su vladali od 1698. do 1918. godine. Svojim radom nastavio je tradiciju cetinjskih vladika dajući podsticaj oslobodilačkom pregnuću plemena koja su živela na prostoru današnje Crne Gore, a koji je od rimskog doba menjao nazive: Dioklija i Trivunija, Zeta i Duklja, Primorske zemlje, Crna Gora brda i primorje, Crna Gora i brda. Topografski, termin Crna Gora se javlja u drugoj polovini 15. veka i pokriva površinu od 1.500 km kvadratnih Gornje Zete (vladali Crnojevići) stenoviti prostor četiri nahije: Katunska, Riječka, Lješanska i Crmnička. Od 19. veka termin Crna Gora pokriva čitav prostor koji je postepeno oslobađan. Snažan zamah i podsticaj oslobađanju dat je znamenitim bitkama na Krusima i Martinovićima 1796. godine, uspešno završen Berlinskim kongresom 1878, Balkanskim ratom 1912. i Prvim svetskim ratom od 1914. do 1918. godine. Njegoš je bio odličan poznavalac prošlosti naroda i kultura i znao je da je prostor Crne Gore činio kičmu srednjovekovne srpske države. Zbog toga u svome duhovnom stvaralaštvu polazi od vrednosti i tradicije srpskoga naroda i znamenitih vladara dinastije Nemanjića. Osnova njegovog političkog i državničkog rada je obaveštavanje u njegovo vreme, uticajnih država, o teškom položaju Srba pod osmanskom vlašću i nužnosti borbe za oslobađanjem. Istovremeno sa političkim radom duhovno stvara, a inspiraciju za svoja dela nalazi u tradiciji srpskoga naroda iz doba kraljevstva i carstva. Premisa Gorskog vijenca je upravo Kosovski boj i srpska žrtva za očuvanje sopstvene kulture i duhovnih vrednosti.⁶⁶ Vrednosti koje Njegoš neguje i koje oživljava, kako sam kaže, „u kukavnom srpstvu ugašenom“, nalazi u vrelu srpskih običaja, predanja, tradicije, stvaralaštva i vere. Omiljeni likovi iz

⁶⁶ Zapad, iz neznanja i nerazumevanja, ili iz znanja ali iz političkog interesa se čudi i pita: zašto slavimo kosovski poraz? Ja im odgovaram: mi ne slavimo ni poraz ni pobedu, ali sigurno da bitku na Kosovu polju slavimo u znak zahvalnosti svim srpskim junacima učesnicima bitke koji su bez svake sumnje svesno i hrabro dali svoj život za odbranu svoje zemlje i svoga naroda. Uostalom: „Ni jedan jedini savremeni spomenik – nastao pod utiskom samog boja... ne govori o turskoj pobedi“. Ima pisanih podataka da je Notr Dam u Parizu zvonila za pobedu hrišćana na Kosovu polju, da je Firentinska republika čestitala Srbima (kralju Tvrtku) na pobedi u Kosovskom boju. Ne od male važnosti je i to da se Bajazit odmah sa Kosova polja vratio u Aziju, jer nije imao nikakve snage da krene dalje, morao je natrag. Posle boja na Kosovu polju u Srbiji 71. godine nije bio ni jedan jedini osmanlija. Da je bar malo ljudskosti na Zapadu slavili bi sa nama, jer je tu osakaćena osmanska sila, svi njihovi kasniji pokušaji da nastave dalje od Srbije bili su nedovoljno ubojiti. Kosovski boj je zaustavio azijate gotovo čitav vek, a to je bilo više nego dovoljno da se sever i zapad ondašnje Evrope u svakom pogledu pripreme za odbranu. Vladimir Jovičić, Milorad Petrović, Olja Jovičić, *Kosovo u svesti i nadahnuću srpskoga naroda*, Nova knjiga, Beograd 1988, str. 60.

prošlosti srpske države su kosovski junaci koje podiže na pijedestal najvećih koje krase vrline: hrabrost, odvažnost, poštenje, solidarnost, humanost, rodoljublje, slobodarstvo. Među njima Miloš zauzima najviše mesto svojom hrabrošću, poštenjem i samožrtvovanjem za čast, veru i domovinu. Kroz ovaj lik on podstiče buđenje i prosvetljenje potonulog srpstva: „moje pleme snom mrtvijem spava”. Književno-filosofska vrednost Gorskog vijenca je u tome što autor nastoji da poveže rasturenu horizontalu i uspostavi duhovnu vertikalu od doba srpskog srednjevekovnog carstva do njegovog doba sa krajnjim ciljem oslobađanja i obnavljanja srpske države na vrednostima hrišćanstva, slobode, pravde, solidarnosti i humanizma. Podsećanjem na Njegoševa dela osvežavamo sećanje na stradanje srpskog naroda i shvatanje da nema slobode bez sopstvene države. Dok je on stvarao sa nadom u oslobađanje, mi danas živimo u strahu od rasturanja srpske države za čije obnavljanje je Njegoš davao duhovni doprinos. Zbog toga je veoma važno da u složenim međunarodnim odnosima i agresivnim interesima velikih sila, posebno grupe zemalja Zapadne Evrope predvođenih Sjedinjenim Američkim Državama, podastremo naše interese i da za njih istrajemo po svaku cenu. Prošlost svih naroda, a posebno srpskog, nedvosmisleno pokazuje da je mnogo teže i dugotrajnije oslobađanje od osvajača, nego odbrana već postojeće države i njenih vrednosti: običaj, tradicija, pravo, religija, odnosno njenog kulturnog, političkog, socijalnog i ekonomskog uređenja.

BIBLIOGRAFIJA⁶⁷

- [1] Brborić, Branislav, „Porijeklo, dometi i odmeti lingvističke montenegristike” u: *Raspeće jezika srpskoga*, br. 4, Nikšić, 2005, str. 14–23.
- [2] Čubrilović, Vasa, *Odabrani istorijski radovi*, Narodna knjiga, Beograd, 1983, str. 9–180.
- [3] Dašić, Miomir, *Ogledi iz istorije Crne Gore* (Studija o događajima od XVIII vijeka do 1918), Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2000.
- [4] Dašić, Miomir, *Nezaobilazno u istoriografiji Crne Gore* (Prilozi nauci), Crnogorska akademija nauke i umjetnosti, Podgorica, 2003.
- [5] Jovičić, Vladimir, Petrović, Milorad, Jovičić, Olja, *Kosovo u svesti i nadahnuću srpskoga naroda*, Nova knjiga, Beograd, 1988.

⁶⁷ Celokupna navedena literatura služila je za izradu zaključka ovoga rada. Smatram da sam navođenjem određenih perioda i događaja približio čitaocu prošlost, razvojni tok i dodirnuo sadašnjost, a sve to u funkciji isticanja vrednosti i značaja Njegoševog *Gorskog vijenca*.

- [6] Kočović, Dragoslav, „Političke, ekonomske i socijalne posledice okupacije južne srpske pokrajine Kosova i Metohije”, *Srpska politička misao*, IPS, br. 2, Beograd, 2012.
- [7] Njegoš, Petar II Petrović, *Gorski vijenac*, Muzeji Cetinje, Cetinje, 1984.
- [8] Njegoš, Petar II Petrović, *Ogledalo srpsko*, Obod Cetinje, Prosveta, Beograd, 1981.

Dragoslav Kočović

IN NJEGOŠ'S HONOR: SOCIAL VALUES IN THE
LITERARY-PHILOSOPHICAL WORK
THE MOUNTAIN WREATH

Abstract

Writing of this paper required a lot of quotations contributing to the consistency and coherence of the presentation of the main idea in accordance with social values. Our intention is not to present *The Mountain Wreath* /*Gorski vijenac*/ as the image of cleavage and conflict, as Njegoš and his entire opus are sometimes and for various reasons presented. On the contrary, the author wants to emphasize the essence of this work, which is the desire for liberation from the Ottoman rule, through renewal of statehood, rule of law, cultural recovery, exchange of ideas, connections and cooperation with peoples and states. It seems that today the wholeness of the Serbian state is seriously endangered, with threatening dispersion of Serbs and severe unselective influence of the other, unconnectable with the long-shaped values of the Dynaric type. This is one more reason to be reminded of the Njegoš's work, in which he clearly distinguished good from bad, human from inhuman, virtue from evil. There is never too much of spiritual inspiration and pointing to spiritual origins – on the contrary, spiritual reconsideration and challenging of actions is a vital need, particularly today when everything in our country and in our people has been diluted.

Key words:

The Mountain Wreath, *Gorski vijenac*, Njegoš, faith, fight, freedom, solidarity, humanity.